

S L Ä K T M E D D E L A N D E N .

No: 11.

Glimtar från år 1645 eller från

325 år tillbaka i tiden.

En man vars liv ofta tangerar överste Otto Schulmans under hans växlingsrika liv i 30-åriga krigets skugga, är översten i svenska armén, senare fältmarskalk och riksråd, greve Axel Lillie. Nästan jämnåriga, Schulman f. 1601, Lillie 1603, växa de upp som pager vid svenska hovet i Stockholm, där de fick den för adelsynglingar avsedda uppfostran. Förutom goda seder och ett fint uppträdande gavs pagerna färdighet i ridderliga idrotter, vapnens bruk, fäktning, ritt och jakt, men därtill lärdes också utländska språk, latin (tidens diplomatspråk) samt t.o.m. en aning finska, därtill matematik, retorik, astronomi och musik. De tjänade sedan båda vid Livregementet, det av Gustav Adolf uppsatta mönsterregemente och inhämtade sina praktiska lärospår i krigskonsten genom att deltaga i krigsföretagen i Baltikum åren 1621-22 och 1625-26. I det senare fälttåget bevistade de som unga 24-26 åriga subalternofficerare bl. a. den lysande segern vid Wallhof d. 6. jan. 1626, där Gustav Adolfs nya taktik visade sig överlägsen den polska. Genom denna seger var Polen villigt att sluta ett vapenstillestånd varigenom man på våren 1626 kunde överföra armén till Preussen. Sveriges deltagande i det stora religionskriget begynte. Ingen kunde då ana att det skulle räcka i 30 år.

På grund av de stora segrar svenska armén under konungens ledning redan i början av kriget vann på tyskt botten och genom det goda rykte Sverige härigenom fick i hela det protestantiska Europa, blev tillströmningen av krigsfolk till de svenska fanorna i Tyskland så stor, att krigsledningen kunde, med tanke på kommande tider, spara på krigsvant inhemskt befäl och tidvis hemkommendera officerare. Sålunda finna vi såväl Axel Lillie åren 1630, 1636 som Otto Schulman, båda till överstelöjtnanter befordrade, hemma i Sverige, - Schulman från hösten 1629 till nov. 1634. Även dessa år stå de i nära kontakt med varandra. De ingå äktenskap samma år, 1630, med var

sin unga dam från kretsen kring hovet. Den 9 maj firar överstelöjtnanten Axel Lillie bröllop på Stockholms slott med hovfröken Christina v. Mörner, dotter till landshövdingen Otto Helmer v. Mörner till Tuna och Maria von det Grünau. Samma år, 1630, ingår överstelöjtnanten Otto Schulman äktenskap med kusinen, hovfröken på Stegeborgs slott hos pfalzgrevinnan Catharina av Zweibrücken, Gustav Adolfs halvsyster, Anna Catharina v. Mörner, dotter till hovmarskalken Berndt Diedrich v. Mörner till Zellin och Clossau och hans maka Anna von det Grünau. Utom att fäderna alltså var bröder, så var också mödrarna Maria och Anna von der Grünau systrar. Fru Lillie och fru Schulman var sålunda dubbel-kusiner och familjerna härigenom i dubbel mening befryndade med varandra. Von der Grünau var hemma från trakten av Meissen i södra Tyskland, från samma trakt härstammade också v. Mörners.

Men ännu en annan omständighet gör, att dessa Mörnerska barnkullar kom att uppväxa tillsammans. Fadern, Berndt Diedrich Mörner, avled 1610 då Anna Catharina var endast c. 1 år gammal och sin moder förlorar barnen genom en tragisk drunknings olycka 1613, varefter de upptagas av mostern Maria von der Grünau på Tuna, som efter att ha blivit änka 1612 gift om sig med Stellan v. Mörner, en syssling till hennes förra man. Därigenom ökas barnaskaran på Tuna med en ny kull barn - stysyskon till de förra. Beata Schulman, en dotter till Anna Catharina och Otto Schulman (porträtt) gifter sig, som vi minns, med Hans Georg v. Mörner, en av gossarna i den senare kulln. Han är alltså hennes moders kusin. Genom ödets oberäknliga kastningar kom dessa två jämnåriga kusiner, - Christina gift med Lillie. Anna Catharina gift med Schulman, - att flere gånger sammanträffa under kriget. Men vi ska' först följa de äkta männens krigaröden.

Efter många års ärofullt deltagande på olika poster och frontavsnitt i det stora religionskriget, där de med sina regementen ofta stöda varandra, råka båda hamna på samma ort. Överste Schulman utnämnes på slutåret 1643 till svensk kommandant i Leipzig efter överste Lillie som samtidigt övertar posten som viceguvernör i Sachsen och Meissen med guvernörs-residenset i Leipzig. Då bådas hustrur även vistades i staden, där

3.
familjerna hade logi på slottet Pleissenburg, den egentliga kärnan i stadens försvarssystem, förstår man, att ett intimt umgänge idkades familjerna emellan. Schulmans kommandantskap i Leipzig varade i 4 år, från 1643 till 1647. Familjernas liv gestaltade sig ganska lika, båda hemsäktes bl. a. av sorgen att förlora ett barn under vistelsen där. Det Schulmanska barnet, endast 6 veckor gammalt, föll offer för en elack epidemi som 1646 borttryckte 400 barn i staden. Vi minns, att Leonard Schulman (porträtt) är född i Leipzig på slutåret 1643. Han överlevde alltså epidemin. Ibland var staden utsatt för fiendens anfall och kommandanten måste rycka ut med sin garnison för att bortdriva fienden. Men långa tider kunde det vara lugnare. Då kunde köpmän från när och fjärran med de krigförandes lejd föra därvaror, och ofta hade köpmännen fått sina varor tillbaka när plundrande krigsmän, trots förbud, hade antastat dem på vägen.

Så begav det sig en gång, att en syster till fru Lillie, rättare sagt halvsystemen Hedvig v. Mörner, besökte Leipzig, där hon ju utom fru Lillie hade kusinen fru Schulman. Där förlovade hon sig med en känd svensk kavallerigeneral av skotsk härstamning, Robert Douglas (porträtt). Douglas hade som ung page vistats 3 år vid hovet på Stegeborg och där säkert träffat både Schulman och hans trolovade Anna Catharina Mörner som då tjänade där som hovdam. Schulmans gifte sig kort efter det Douglas lämnat Stegeborg. Om han var med om detta bröllop är mig ej bekant, men inget under att han nu i Leipzig uppsökte sina tidigare bekanta, Schulmans och Lillies. Det stundade till bröllop och efter omständigheterna det tillät, firades bröllopet med pomp och ståt. Axel Lillie, viceguvernören, var den mäktigaste mannen i Leipzig och dess omnejd. Lillie var därtill en ganska rik man som hade förstått att skaffa sig lönande sysslor och goda förläningar. Nu ställde han som närmaste anförvant till bröllop för sin hustrus syster och en av bragder berömd svensk general. Sägner förtälja, att det firades ståtligt i "Rothaupter Hof" vid torget med stadens honorationer inbjudna, d.v.s förutom det högre militärbefälet, nämnes universitetsstaten, stadens råd och de förnämsta av

borgerskapet. Vidare säges (i "Leipziges Geschichts-Buch oder Anales" av Johann J. Vogeln, år 1756) att "da- bei alles herrlich und prächtigste zugegangen ist, Bal- lette getanzt und andere Lustbarkeiten mehr sind vor- genommen werden". Nu bör påpekas, att mödrarna, syst- rarna von det Grünau, liksom släkten von Mörner, var hemma just från trakten av Meissen, icke långt från Leipzig. Där innehade kusiner till fruarna von der Grü- nau ännu Grünauska familjegods. Då godsen låg i de av svenskarna besatta och beskyddade områdena är det mer än troligt, att kontakt etablerats med anförvanter där. Troligen var de även närvarande på bröllopet, fastän inga närmare bevis äro mig bekanta.

Enligt tidens strängt iakttagna sed kunde brudgum- men dagen efter bröllopet skänka sin brud en s.k. mor- gongåva. Den skulle säkra hennes ekonomi i en tid då kvinnorna inte hade samma arvsrätt som männen, och på dess storlek kunde man avläsa brudgummens karaktär och generositet.

Nu läste jag i en bok "Svenska bilder från Sexton- hundralet" (tryckt 1896), att Robert Douglas morgon- gåvobrev ännu finns bevarat i Lunds Universitets sam- lingar och att det var bevittnat av Axel Lillie och ett par tyska överstar. Detta betvivlade jag. Naturligt- vis hade Schulman, en så nära anförvant varit en av vittnena. Jag skrev därför till Lunds Universitet och bad om en kopia av dokumentet ifråga. Det visade sig, att mina förmodanden var riktiga. Tegnér, en son till skalden och biskopen Esaias Tegnér, bibliotikarie vid Lunds Universitet, hade misstagit sig.

Faksimile av morgongåvobrevet
dat. 27. nov. 1645.

De andra undertecknarna var ej okända tyska över- star, utan alla kända svenska officerare:

en baltisk adelsman, översten av infanteriet, gu- vernören i Thüringen, Casper Ermes,

översten av infanteriet, Lorentz van der Linden,
(underskriften och sigillet nu borta),

översten av kavalleriet och överkommendanten i
Leipzig, Otto Schulman,

samt översten av kavalleriet Axel Lillie.

Lorentz van der Lindens underskrift och sigill, som enligt texten borde finnas bland vittnen på do- kumentet, har antagligen senare bortstulits av nå- gon samlare. (Det ser ut som skulle dokumentet va- ra hoplappat i högra hörnet).

Tegnér har tydligen ej kunnat tyda texten, eller också har han ej observerat, att Douglas kallar un- dertecknarna sina "svågrar", bröder och goda vänner. Detta syftar på Lillie och Schulman.

I morgongåvobrevet skänker Robert Douglas sin unga maka, - hon är endast 21 år, - 1200 Thaler, ett avsevärt belopp. Man kan kanske misstänka, att hans generösa morgongåva tillmäts med hänsyn till den verkän den skulle göra på brudens förnäma an- förvanter.

Jag kan inte underlåta att här ännu berätta någ- ra små anekdoter om våra hjältar som bevisar vilka krutgubbar de voro, dessa 30-åriga krigets män.

Om Axel Lillie berättas (porträtt), att han vid belägringen av Maintz 1631 hade oturen att mista sitt ena ben, så att han sedan måste nyttja protes. Detta hindrade honom inte att, trots träben, fort- sätta att föra sitt kavalleriregemente. Då detta träben senare i en drabbning åter blef bortskju- tet, tittade Lillie lugnt efter den bortilande ka- nonkulan skämtsamt yttrande: "Du menade väl det andra benet".

En gång träffades delegater för de stridande par- terna mot parol för att överenskomma om principen av en viss lösensumma som fångna krigare skulle erlagga vid utväxling. Ingen fick mot sin vilja tvingas ingå i fiendens led och man fick kvarhål- la endast den, som begått något brott. Man enades om en graderad scala från 4000 Thaler för en ge- neralmajor ned till 4 Thaler för en menig fotknekt. Detta visar å ena sidan hur högt man värderade en generalsperson, en på den tiden mycket sparsamt utdelad rang. Dessutom hade en general så stor lön, att han väl kunde erlagga en sådan summa, varemot

6. 4 Thaler för en knekt redan var mycket. Att kavaleriet räknades som förmer än infanteriet framgår av att en ryttmästare hade att erlægga 150 Thaler, medan en kapten slapp undan med 100. Från svensk sida var delegaterna generalmajorerna Wittenberg och Stenbock samt överstarna Montaigne och Douglas. Efter avslutade förhandlingar, som tydligen ägde rum på svenskt område, inbjöd Wittenberg de delegerade till en festmåltid, och i denna hade synbarligen en hel del andra officerare kommit tillstädes från båda hållen. "Als sie von selbigen Gaste-rei weggingen und die Schweden die Kaiserlichen Ehren halber etwas begleiteten, zängten sich der kaiserliche Oberst Spiegel mit Duglassen, zog dann die Pistole heraus und brachte ihm einen tödlichen Schuss an die Brust bey. Allein Spiegel wurde gleich von drei Rittmeistern, welche Duglassen begleiteten, massakriert. Gleichfalls hat dieser Fall die anderen an keinen Seite bewogen." skjuten i bröstet av överste Spiegel - "unter Prätext des Parols". Men genom Guds nåd var han redan på 17. dagen så långt på bättringen, att han kunde uppträda i spetsen för sitt regemente i det andra slaget vid Leipzig," (23. okt. 1642) och göra sin plikt oaktat sitt sår." (Händelsen omnämnd i: "Robert Douglas, en krigargestalt ur vår storhetstid", av Atchibald Douglas).

Ett par anekdoter om Schulman:

Vid Marienburgs intagning 1626 blev han i handgemänet vid stormningen av fästet tvärt igenomskjuten. Trots den tidens primitiva läkekonst tillfrisknade han så snart, att han vid kampanjens slut kunde följa konungen då denne, med endast ett par följeslagare i ilfart reste den 80 mil långa landvägen från lägret i Birsén till Reval. Tre dagar och fyra nätter tog färden. Från Reval, där man stannade ett par månader, fortsattes färden över Narya-Viborg-Tavastehus-Vasa och över Kvarken till Sverige.

Vi minns, ur "Schulmanska Släktrönikan", att överste Schulman med följe på en resa i juni 1646 från Leipzig till Stralsund, oaktat medhavd eskort av 50 musketörer, blev överfallen av kejserliga

ryttare. Resenärerna försvarade sig 6 timmar inom en i hast formerad vagnsborg. Överste Schulman, som ledde striden, blev av en muskötkula sårad i halsen. En av resällskapet stupade. På denna resa medföljde också fruarna Schulman och Lillie. Även överstinnan Lillie blev av en muskötkula sårad i armen.

Man kan nästan säga, att vi sentida ättlingar här fått en hälsning från längesedan flydda tider. Vi ha fått se en skymt från anförvarters liv år 1645. Vi kan i fantasin nästan leva med i deras fröjder, se dem sirligt bugande dansa med i balletten på det Douglaska bröllopet. Man kan nästan höra frasandet av sidenroberna och se vaxljusen flämta i takt med balettmusiken. Men alltid var det ej lika fredligt. Blott några månader tidigare hade artillerisälvorna dånat från murarna för att avvärja ett kejserligt anfall och ständigt uttryckte styrkor mot närgångna strövkårer.

Också i senare tidens litteratur ha våra här berörda hjältar omnämnts. I sitt vackra kväde hyllar skalden Snoilsky i det kända verket "Svenska Bilder" de båda vapenbröderna, fältmarskalkarna Lillie och Douglas, hur de kunde lita på varandra på slagfältet och hur de ofta stodo varandra bi i farans stund. Efter freden byggde de var sitt ståtliga slott vid Roxéns strand i Östergötland. Från sitt slott Löfstad kunde Lillie med ett falko nettskott signalera över till vapenbrodern Douglas på hans Stjernorp när de vid någon minnesdag ville träffas. I samma trakter slog sig också Schulman ned på sitt säteri Svärtinge.

Också Hedvig Mörner-Douglas får sin elog av författaren Vilhelm Moberg i hans: "Min Svenska Historia berättad för folket" så som en av de få kvinnor i svenska historien. Hon omnämnes som en av de stora krigarhustrurna från storhetstiden.

(Föredrag hållet på Schulmanska släktmötet 8.12-72 av dipl. ing.

Otto Schulman).